

SE POATE VORBI DE O CRIZĂ A FAMILIEI?

Prof. dr. GILLES FERRÉOL
Universitatea din Lille (Franța)

Sociologia familiei constituie un punct de întâlnire între demografi, istorici și etnologi. Această confruntare a dat loc unor schimburi fecunde. Utilizarea conjugată a diferitelor surse (recensăminte, arhive notariale, anchete de teren, monografii...) s-a dovedit foarte fructuoasă. Lucrările cele mai cunoscute rămân, în acest domeniu, acelea ale lui Ph. Ariès, J.-L. Flandrin, P. Laslett, C. Lévi-Strauss și E. Shorter. Mult timp ignorată, lucrarea lui W. Goode *World Revolution and Family Patterns* (Glencoe, The Free Press, 1963), este, de asemenea, considerată în zilele noastre „clasică”.

Au fost în vogă mai multe orientări. Două din ele merită să fie subliniate. Prima se interesează de *formarea și structurarea grupului domestic* (termenul englez *household* înseamnă în același timp „grup de rezidență” și „grup de consum”). De la comunitatea „*taisible*” la familia „*souche*”, tipologiile se referă la contexte socio-economice specifice (J. Kellerhals și colab., 1984). „Universalitatea” lor, exprimată prin formula „a tăi în aceeași oală și la același foc”, suscită deci numeroase rezerve. Organizarea sferei productive, importanța mortalității, ponderea cutumelor în materie de succesiune sau de moștenire nu erau oare deja, sub *l'Ancien Régime* (guvernul din Franța dinainte de 1789 -- n.t.), semne de instabilitate sau de dislocare (să ne gândim mai ales la frecvența recăsătoriilor sau la dezvoltarea curentelor migratorii)? Cea de-a doua axă de reflexie retrasează *evoluția și diversitatea sistemelor de rudenie*. Relațiile de filiație se efectuează după o dublă modalitate: directă sau colaterală. Dacă clasificările reținute se sprijină pe clan sau ascendență, „jocurile de alianță” urmează o regulă de exogamic (deschidere spre alte grupuri). Legăturile nou stabilite vor putea fi elementare sau complexe, directe sau asimetrice, imediate sau întârziate (M. Segalen, 1981).

Unele din aceste teme (distribuția rolurilor, forme de întrajutorare, schimbări instituționale) vor face obiectul unui tratament mai aprofundat. Întrebările noastre principale vor fi, totuși, consacrate unei problematice mai generale, cea a articulației familie/societate. Procesul de socializare ocupă,

* Gilles Ferréol, 37 ani, doctor în sociologie, conferențiar la Institutul de Sociologie al Universității Lille I (Franța). Domenii de cercetare: metodologia științelor sociale, nașterea paradigmei hermeneutice, politica muncii și relațiile profesionale. A publicat numeroase articole în „*Espace, population, sociétés*”, „*Revue française de sociologie*”, *Education et management*. A publicat, singur sau în colaborare, peste 15 volume. Ultimile lucrări apărute: *Introduction à la sociologie*, (Armand Colin, trei ediții, ultima în 1993), *Integration et exclusion dans la société française contemporaine* (Presses Universitaires de Lille, 1992), *Analyse sociologique* (1992, Armand Colin), *Dictionnaire de sociologie* (Colin, 1992), iar în pregătire *Histoire de la pensée sociologique* (Armand Colin). Gilles Ferréol este director al colecției „Cursus — sociologie” la Editura Armand Colin și membru în comitetul de redacție la *Cahiers lillies d'économie et de sociologie*.

în această perspectivă, un loc preponderent. Bazată pe afectivitatea și în strânsă corelație cu resursele și aspirațiile părinților, educația primită de copil acoperă, în realitate, mai multe obiective: percepția mediului înconjurător, achiziția unor cadre de referință, formarea personalității. Această inițiere ia forme foarte variate. Vom vedea astfel că de la *familia patriarhală* la *familia asociativă*, mizele și strategiile se transformă. „Raportul despre copilărie”, în funcție de loc și epocă, va avea, de exemplu, tendința să valorifice un tip de autoritate, sau altul. Concepțiile pedagogice puse în operă vor fi ele însele tributare numeroșilor parametri: mentalități, medii sociale, tradiții...

După ce am prezentat aceste diferite elemente, vom examina — într-o a doua parte — dezbaterile referitoare la fragilizarea cuplului. Cu evoluția moravurilor, mutațiile aparatului productiv și modificările cadrului juridic, instituția familială a cunoscut în acești ultimi ani noi „reglări” (perceptibile cu ușurință prin studiul indicatorilor de nupțialitate, de fecunditate sau de divorțialitate). Dacă interpretarea acestor fenomene rămâne delicată, se observă cu ușurință remarcabila capacitate de adaptare a relațiilor de rudenie.

Învățarea regulilor

Am greși dacă ne-am imagina că procesul de socializare constă în a imita pasiv modele preexistente. Între cel care transmite și cel care primește se instituie un dialog. Pozițiile nu sunt fixe și produc numeroase complementarități. Condiționarea nu este, deci, niciodată perfectă și se lovește de rezistențe multiple. Să recunoaștem totuși că amprenta „mediului” rămâne foarte pregnantă. Comparată cu alte suporturi (mass-media, sistemul școlar, colectivul de muncă...), familia se particularizează la mai multe niveluri. Ea, cea dintâi, se însărcinează cu educația, în plus, influența pe care o exercită nu se reduce la perioada adolescenței, ci continuă, cu o intensitate mai mare sau mai mică, pe toată durata vieții. În sfârșit, trebuie subliniate importante variații.

Cadrul de referință care prevalează, permanentizează anumite angajamente (preferințe personale, credințe religioase, proiecte personale). În același fel, prejudecățile cărora le cădem victime de la cea mai fragedă vârstă nu dispar ușor. Această „sedimentare” este punctul de plecare al abordării psihanalitice. Contactul cu mama capătă o importanță capitală și va putea suscita la adult mecanisme de „proiecție”, de „refulări” sau de „sublimare”. O identificare reușită atenuază „anxietatea persecuției” și dă posibilitatea de a reacționa mai bine la loviturile soartei. Dimpotrivă, o comunicare deficientă poate conduce la un cumul de handicapuri: inhibiție, sentiment de culpabilitate, lipsă de atenție... Repetate certuri în familie, un cămin neunit, o autoritate părintească nesocotită lasă sechele. Separarea, divorțul, văduvia perturbă, de asemenea, echilibrul afectiv. Traumatismele ce decurg de aici sunt câteodată propice dezvoltării conduitelor delincvente (agresivitate împotriva persoanelor sau bunurilor).

Și alte inegalități trebuiesc relevate. În funcție de categoria socio-profesională de origine, obiectivele educative diferă. În timp ce, în familiile muncitorești, calitățile cerute sunt îndemânarea manuală și simțul de observație, mediile privilegiate preferă activitățile de concepție. Parcursurile școlare,

așteptările în materie de loc de muncă sau de formație se resimt din cauza acestei diferențe. Ambițiile unui „moștenitor” (dobândirea celor mai prestigioase diplome) nu sunt și cele ale unui „bursier” (acces la filiere tehnice). Pozițiile ocupate ulterior accentuează această discrepanță (A. Michel, 1978).

Relația între părinți și copii nu este, de altfel o constantă universală (Ph. Ariès, 1960). Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, preocuparea malthusiană de limitare a nașterilor era aproape necunoscută. Copilul creștea cel mai adesea în exteriorul familiei, într-o relativă indiferență. Educația sa se făcea la muncă și nu respecta întotdeauna ritmurile biologice sau îngrijirile corporale. Fatalitatea era acceptată. Oare Montaigne nu scria: „Am pierdut doi sau trei nou-născuți, nu fără regrete, dar fără supărare”. În acest context, cuvintele Ecclesiastului („Mângâie-ți copilul, și-ți va provoca surprize; joacă-te cu el, și te va face să plângi”) capătă un relief deosebit, în asemenea măsură persista convingerea că familiaritatea generează lipsa de respect. Cu apariția „primei revoluții contraceptive” (expresia îi aparține lui Ph. Ariès), au survenit schimbări. „Logica sentimentului” și-a făcut și ea apariția. O grijă de promovare și investiție afectivă se conturează progresiv. Această „datorie de solitudine” lasă să se întrevadă alte motivații: dorința de sociabilitate, exercițiul puterii, nevoia de realizare... Strategiile de creație se doresc a fi mai restrictive. Scăderea fertilității intervine cu mult înaintea legalizării avortului sau dezvoltării pilulei contraceptive și steriletului.

Ciclurile de viață, raporturile între soți, relațiile de rudenie vor fi de atunci înainte redefinite (D. Kessler și A. Masson, 1985). Să vedem în ce mod.

Modificări profunde

Mai întâi, o constatare. Slăbirea constrângerilor de ordin moral și revizuirile cadrului legislativ au alterat „marile echilibre familiale”. Aceste repercusiuni au fost în mod curent descrise dintr-un unghi negativ: s-a evocat, în acest context, spectrul „fărămițării”, „dezintegrării” sau „rupturii” (A. Michel, 1972).

Înțelegerea acestor diferite evoluții presupune o documentare istorică adecvată (E. Shorter, 1977). Legătura dintre dezvoltarea producției și transformarea structurilor familiale necesită, la acest nivel, câteva precizări. Să observăm, mai întâi, că dacă aceste două sfere nu sunt autonome și ascultă de o logică comună: diviziunea muncii, studiul adaptărilor lor reciproce se dovedește primordial. În general, sunt dispuse trei perioade. Prima se caracterizează prin preponderența economiei agrare și nu începe să se estompeze decât o dată cu dezvoltarea procesului de industrializare (1830 – 1890) : familia *patriarhală* este dominantă și se impune ca unitate de producție. Fiecare dintre membrii săi, în funcție de vârstă sau sex, contribuie la sarcini productive specifice. Foarte ierarhizată, această diferențiere a activităților își găsește în ea însăși propria finalitate. Se poate, deci, vorbi, în acest sens, de „auto-reglare”.

O dată cu urbanizarea și apariția muncii salariate, proletarizarea se accelerează, se înscrie în structuri de tip *conjugal*. Femeia rămâne, înainte de toate, supusă muncilor casnice și când muncește în exterior, aceasta nu este decât cu titlu complementar. Dacă elementul masculin este întotdeauna

perceput ca cel care aduce în mod prioritar resursele, obținerea unui salariu suplimentar (făcută posibilă prin terțiarizarea activităților) răspunde cel mai adesea unor necesități financiare și nu implică în schimb o micșorare semnificativă a ocupațiilor casnice celor mai uzuale. Crizele în viața profesională rămân frecvente și depind, în multe cazuri, de circumstanțe financiare foarte precise (de exemplu, căsătoria). Un profil, în ansamblu, marcat de discontinuitate și unde descalificarea și precaritatea ilustrează ponderea restructurării industriale.

Să ne aplecăm asupra unei teme a zilelor noastre, foarte dezbătută: „diviziunea sarcinilor”. O asemenea împărțire nu este oare de natură să dea naștere unei configurații familiale de ordin nu conjugal, *ci asociativ* (împărțirea rolurilor între soți dovedindu-se mai echilibrată?) Această substituție (ce poate fi văzută conturându-se mai ales la cuplurile tinere) este favorizată de conjugarea atât a factorilor juridici (texte de lege asupra egalizării șanselor și condițiilor), cât și culturali (ridicarea nivelului de educație). Generalizarea „familiei cu doi salariați” se lovește, totuși, de mai multe obstacole. În afară de inerția tradițiilor, nu trebuie subestimate anumite „rigidități”: femeile au încă, în fapt, un acces dificil la posturile calificate și lor le sunt cel mai adesea rezervate activitățile cu durată redusă.

Ansamblul acestor organizări a fost sintetizat cu ajutorul schemei următoare:

Sistem productiv și structuri ale locului de muncă	Tipul de familie dominant	Organizarea familială în raport cu munca
Agricultură și prima fază a industrializării	Familie patriarhală	Femeia muncește în familie; autoorganizare
Dezvoltare a industrializării și salarizare masivă	Familie conjugală	Femeia muncește în exterior pentru un salariu suplimentar Organizare bazată pe munca salariată a femeii
Transformarea raportului salarial în criză și împărțirea muncii	Familie cu doi salariați	Toate femeile muncesc; organizare fondată pe împărțirea muncii

(Sursă: Barrère-Maurisson M.-A. în „Sociologie du Travail”, iulie-septembrie 1984, p. 253).

O instituție în eriză?

Opoziția viață profesională/viață privată influențează dinamica și structurile familiale. Cum ne putem da seama de un asemenea impact? În contribuția sa la lucrarea colectivă „*La sagesse et le désordre*” (Gallimard, 1980, p. 247), S. Chalvon-Demersay remarcă faptul că în ochii opiniei publice, familia avea tendința de a se „disloca”, de a se „distruge”: „unii o plâng, alții se bucură, dar toți sunt unanimi în a-i cânta prohodul”. Anchetele și sondajele confirmă această primă impresie: familiile numeroase dispar inexo-

rabil, prezența sub același acoperiș a unor cupluri din generații diferite aparține trecutului...

Alte statistici sunt și mai explicite și atrag atenția asupra unei crize a nupțialității, a unei banalizări a divorțului, unei dezvoltări a coabitării juvenile și unei creșteri a fertilității în afara căsătoriei.

Criza nupțialității: 1972 a fost un an record pentru numărul de căsătorii celebrate (416 000). De atunci, tendința s-a inversat și se poate constata un declin sensibil al angajamentului matrimonial: 312 000 uniuni au fost legalizate în 1982, 266 000 în 1986 (din 1988, o stagnare pare să opereze, totuși). Mai puțin frecvente, aceste uniuni sunt, în același timp, mai tardive: între 1975 și 1985, vârsta medie a crescut de la 24,8 la 26,4 ani pentru bărbați și de la 22,7 la 24,3 ani pentru femei. Ancorarea în celibat se accentuează la cei între 30 și 34 de ani și se localizează nu numai în zonele rurale cele mai retrase, ci și — fenomen mai recent — în marile aglomerări (la Paris, mai mult de o tânără din trei este celibatară). Să mai precizăm că cei care par cel mai puțin amenințați de „chinurile singurătății sunt militarii, poliștii, liber profesioniștii și comercianții (A. Girard, 1964). După ce au prosperat mult timp, agențiile matrimoniale nu și-au pierdut câtuși de puțin utilitatea. Lăsând la o parte unele exagerări, serviciile pe care le propun răspund unei cerințe sociale din ce în ce mai puternice. Clientela care a recurs la acest tip de mediere nu este alcătuită exclusiv din indivizi cu probleme, vulnerabili sau imaturi. Repertoriul motivațiilor nu se rezumă, de altfel, la tulburări de personalitate (conduită narcisistă, timiditate...), ci dovedește și seriozitate și autenticitate

Banalizarea divorțului. Divorțurile se multiplică și survin din ce în ce mai devreme în viața cuplului (J. Commaille, 1980). Precocitatea mariajului, perioada de concepere a primului copil constituie aici „factori de risc”. Numărul de procese referitoare la aceste „desfaceri ale căsătoriei” se ridică la 80 000 în 1973 și la 110 000 în 1986. Fenomenul afectează — în grade diferite — ansamblul categoriilor socio-profesionale (în primul rând muncitorii, cadrele superioare și profesiunile liberale), rămânând totuși limitat în mediul rural. Dacă „indicele sintetic de divorțialitate” continuă să crească în același ritm, posibil că, pe termen mediu, un mariaj din trei se va solda cu un eşec. Alt element ce trebuie luat în considerare este legea din 11 iulie 1975 autorizând procedura numită „consimțământ mutual”. Oricare ar fi opțiunea exprimată, copiii sunt în general încredințați mamei. Aceasta percepe de obicei o „prestație — compensatorie” sub formă de capital sau de rentă lunară indexată. Să notăm, în acest context, că numai 35% din pensiile alimentare sunt plătite regulat și integral. Numeroase familii monoparentale suferă regresul nivelului lor de viață.

Dezvoltarea uniunilor libere. În 1986 existau un milion de cupluri necăsătorite (cifrele erau respectiv de 860 000 în 1982 și 450 000 în 1975). Creșterea cea mai spectaculoasă se referă la *coabitarea juvenilă* (ansamblul cuplurilor fără copil formate din doi celibatari și în care bărbatul are mai puțin de 35 de ani). Efectivele acestei categorii au crescut de patru ori între ultimele două recensăminte. Au fost sugerate diverse interpretări. Viața comună poate fi considerată ca o perioadă tranzitorie precedând adevărata nuntă. Căsătoria, în acest caz, este doar amânată. Pentru alții, dimpotrivă,

această formă de coabitare reprezintă o repunere în cauză mai radicală a instituției familiale: nu mai este vorba de o „etapă provizorie”, ci de o „situație definitivă”. Suntem, prin urmare, confrunțați cu o aventură inter-individuală în care nici biserica, nici statul nu au nici un rol. Această „privatizare a valorilor” promovează noi idealuri (primatul intimității și egalitarismului). Să remarcăm, în treacăt, că alegerile operate nu s-au putut elibera de regulile endogamiei. O muncitoare nu are practic nici o șansă de a avea ca partener un cadru superior. Mult timp dominante, atitudinile de stigmatizare au dispărut treptat în favoarea unei mai mari toleranțe: mai puțin de 15% dintre francezi se declară „șocați” de asemenea comportamente. Rușinea și oprobriul au cedat chiar locul unei neutralități binevoitoare (drept la securitate socială, avantaje fiscale). Uniune mai puțin solemnă și mai puțin restrictivă, mariajul ar semăna de acum înainte... unui fel de concubinaj legal. Amploarea mișcării nu a fost totuși suficientă pentru a compensa căderea nupțialității. La sex și vârstă date, probabilitatea de a trăi singur nu încetează să crească.

Creșterea fertilității ilegite. Nașterile în afara căsătoriei câștigă și ele teren. Actualmente, un nou-născut din cinci este copil natural (proportia era doar de unul la zece în 1979). Dacă Bretagne și Masivul central rămân foarte tradiționaliste, Nordul, Bazinul parizian și Normandia constituie, dimpotrivă, principalii poli ai nașterilor nelegitime. Acești copii (care, în cea mai mare parte au fost „doriți”) sunt din ce în ce mai mult recunoscuți de tatăl lor biologic și beneficiază de o protecție juridică mărită (legea din 3 ianuarie 1972). Printre mamele acestor copii, cele mai multe sunt, fără indoială muncitoarele manuale, cele necalificate și lucrătoarele din comerț. La polul opus, agricultoarele și practicantele profesiunilor auxiliare fac dovada unui mai mare conformism. De la începutul anilor optzeci, calendarul concepțiilor prenuptiale se normalizează și se renunță la „chemarea naturii”. Sărbătoarea Sfântului Ioan, care era odinioară simbolul unei mai mari permisivități, își pierde din atractivitate: „iubirile primăvăratice” nu au fost oare înlocuite de vacanțele de vară? Pentru „cuplurile fără acte”, apropiata naștere a unui moștenitor nu conduce în mod necesar la o reglementare a statutului matrimonial. Procreația și dorința de stabilizare definitivă nu mai sunt, deci, atât de strâns legate.

Încercare de interpretare

Bilanțul prezentat este marcat de fenomene de destructurare. Fiecare poate face experiența: viața cuplului comportă avantaje (sub forma, de exemplu, a înțelegerii reciproce) și inconveniente (alchimia amoroasă are limitele ei!). „Soldul” fluctuează în funcție de sensibilitățile și dispozițiile de moment. A-ți trăi pasiunea rezervă destule surprize. Literatura sociologică consacrată gestiunii resurselor conjugale ne furnizează pe această temă câteva piese de reflecție. (cf. lucrărilor precursoare ale lui R. O. Blood și D. H. Wolfe). Să examinăm astfel lucrarea lui F. de Singly: *Fortune et infortune de la femme mariée* (P.U.F., 1987).

Alegerea unui soț — o primă constatare — nu înseamnă numai satisfacție sexuală sau afectivă, ea corespunde, pentru viitoarea soție, deschiderii

unui nou „portofel”, pe care să-l administreze într-o manieră rațională. Această „maximizare sub constrângere” se bazează pe un principiu de homogamie: selecția partenerului nu se face la întâmplare, ci — conștient sau nu — în funcție de determinantele socio-economice. Pe piața matrimonială zestrea școlară constituie, în general, o „valoare adăugată”. Patrimoniul educativ astfel acumulat se poate dovedi fructuos și poate compensa (chiar dacă doar parțial) o „naștere defavorizată” sau un „fizic insuficient de atrăgător”.

Preocuparea pe care femeile o au pentru cariera profesională a soțului se explică fără nici o dificultate: sacrificându-se (și asta, în multe feluri: organizarea sferei casnice, luarea asupra lor a sarcinilor considerate inferioare, participarea la rețele de relații), soțiile își păstrează, în același timp, resursele, atât monetare cât și simbolice. Mama contribuie, de asemenea, în multe cazuri, la formarea capitalului cultural al copiilor săi prin încurajări, sprijin pedagogic și sensibilizarea la anumite „valori”, cum ar fi ambiția, responsabilitatea sau simțul datoriei. Cu cât nivelul de școlaritate al mamei este mai înalt, cu atât această influență se face simțită mai mult. De asemenea, rezultatele pun în valoare, în schimb, „competențele maternelle”.

Acest „cumul de investiții” nu conduce în mod obligatoriu la efecte nefaste asupra dinamicii familiale. Chiar dacă respectiva „diversificare” poate favoriza accesul la o mai mare autonomie (care nu rămâne fără consecințe asupra creșterii ratei de divorțialitate), „nocivitatea surmenajului” este departe de a fi demonstrată. Orice concluzie în această problemă rămâne delicată: anumite nuanțe s-au estompat, în timp ce altele și-au păstrat culoarea originală. Există, totuși, o certitudine: teza „sărăcirii generalizate” trebuie reconsiderată. Cu atât mai mult cu cât „așteptările” (profilurile scontate) și „atributele” (legăturile de dependență) diferă sensibil de la o persoană la alta. Imaginarul actorilor sociali întărește această ambivalență și arbitrajele acceptate (ierarhia priorităților și mijloacelor de acțiune) corespund unor reglementări precise, supuse unor frecvente reactualizări. Nimic nu este deci dobândit: chiar o „căsătorie bună” nu garantează automat dividende ridicate.

În definitiv, sentimentele și interesele fac împreună „casă bună”? Pentru unii specialiști, logica sentimentelor nu contrazice logica socială, ci o confirmă. Această concordanță nu este totuși deplină. Să luăm în considerare din acest punct de vedere relația verificată empiric între celibatul feminin și reușita profesională. Teoria anglo-saxonă a *fezabilității* potrivit căreia numai femeile care au un nivel al resurselor corespunzător se pot mărita, nu ne este aici de nici un ajutor. Pentru înlăturarea acestui aparent paradox, au fost avansate mai multe explicații: autoexcluderea (capacitatea de autonomie), ecuația „femeii cu diplomă, femei periculoase” (mulți pretenenți nu apreciază deloc o anumită dominare culturală)... Trebuie să adăugăm și nesincronizarea între perioada de formare profesională și calendarul matrimonial în cazul în care căutarea partenerului începe prea târziu, ocaziile de a-l găsi sunt mai rare.

O realitate mai complexă

În pofida severității lor, constatările precedente nu conduc la declinul ireversibil al instituției familiale (L. Roussel, 1989). Aceasta își dovedește capacitatea de adaptare, inventează noi reglementări și readuce în actuali-

tate atașamentul la fericirea conjugală. Valul schimbării este deci departe de a-i dărâma edificiul...

Anchetele de opinie fac dovada, de fapt, a unei reveniri în forță a valorilor tradiționale. A proclama că mariajul a devenit un obicei desuet sau o practică perimată pare prea excesiv. Pentru majoritatea persoanelor chestionate, reușita în viața de cuplu constituie un obiectiv prioritar ce nu poate fi atins decât prin fidelitate, stimă reciprocă și înțelegere. Universul familial primează asupra mediului profesional, a cercurilor de prieteni sau distracțiilor: este singurul loc unde se simt „bine”, „destinși”, și în „securitate”. „Căminele izolate” și „ușile închise” nu mai provoacă contestări virulente. Se merge chiar până a le atribui facultatea de a transmite într-un mod eficace bunele maniere, respectul față de celălalt și sentimentul de responsabilitate. Acest adevărat consens se regăsește foarte clar afirmat la adolescenți: două treimi dintre ei declară că au relații privilegiate cu părinții (înțelegere, încredere reciprocă).

După vârsta de aur a Statului-Providență și a militantismului, sunt redescoperite virtuțile micro-grupurilor de socializare. Acestea din urmă protejează împotriva agresiunilor exterioare și se pretează la o investiție afectivă imediată. Sunt astfel satisfăcute nevoile de autonomie, de exprimare personală și de stabilitate. Satisfacțiile care rezultă nu apar nici efemere și nici iluzorii.

Și alte stereotipuri trebuiesc combătute. Mult timp s-a crezut -- datorită lui T. Parsons -- că urbanizarea și industrializarea au antrenat „nuclearizarea” familiei. Această secvență cauzală se sprijină pe o paradigmă funcționalistă. Teza care a fost dezvoltată ulterior afirmă că evoluția economică și constrângerea la mobilitate segmentează relațiile de rudenie reducând, în același timp, talia grupului familial. Acesta din urmă se șubrezește și nu mai este decât o unitate de consum și spațiu de locuit. Stăpânirea actului productiv îi scapă (salarizare) și prerogativele în materie de îngrijire sau de educație nu mai sunt exclusiv de resortul său..

O asemenea viziune necesită numeroase corective. Cercetările istoricilor (P. Laslett, R. Wall) și cele ale demografilor (H. Léridon) au demonstrat astfel că în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, „gradul de coabitare” intergenerațională -- ținând cont de procentul mortalității -- nu era dintre cele mai ridicate. De altfel, vitalitatea relațiilor de rudenie nu s-a dezmințit niciodată cu adevărat. Fie că este vorba de dispoziții testamentare, de donații sau moșteniri, solidaritatea dintre generații continuă să predomine. Aceste ajutoare, durabile sau ocazionale, ascultă de o logică în același timp de „subzistență” și de „promovare”. Ele se manifestă în diverse moduri: servicii de îngrijire, împrumuturi financiare, inserție profesională... (A. Pitrou, 1978).

Cuplurile tinere, la rândul lor, nu rămân inactive. Susținerea lor afectivă este cu atât mai apreciată în caz de boală sau văduvie. De altfel, proximitatea rezidențială nu a dispărut. Aproape 75% dintre copiii căsătoriți locuiesc la mai puțin de douăzeci de kilometri de părinții lor.

De la viața cotidiană la ritualurile importante (botez, prima comuniune, înmormântări) ocaziile de întâlnire sunt facilitate. Toate aceste contacte întăresc coeziunea și omogenitatea. Anumite practici de nepotism sunt o consecință directă. Informațiile schimbate sunt câteodată de un mare interes, căci pot fi folosite pentru lărgirea relațiilor, găsirea unei locuințe sau a unui

loc de muncă. Toate aceste perspective merg în întâmpinarea perspectivelor de nuclearizare. Vicisitudinile conjuncturii nu condamnă dinamica familială ci o întăresc. Departe de a se limita la comunitățile sătești, influența relațiilor de rudenie (funcții afective, rituale sau simbolice) rămâne mereu la fel de puternică.

Traducere: Radu Gârmacea

Références bibliographiques

- Aries Philippe, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris, Plon, 1960.
- Commaille Jacques, *Le divorce en France. De la loi de 1975 à la sociologie du divorce*, Paris, La Documentation Française, 1980.
- Girard Alain, *Le choix du conjoint: une enquête psycho-sociologique en France*, Paris, P.U.F., 1964.
- Kellerhals Jean, Troutot Pierre-Yves, Lazega Emmanuel, *Microsociologie de la famille*, Paris, P.U.F., 1984.
- Kessler Dominique, Masson (André), sous la direction de, *Cycles de vie et générations*, Paris, Economica, 1985.
- Michel Andrée, *Sociologie de la famille et du mariage*, Paris, P.U.F., 1972.
- Pitrou Agnès, *Vivre sans famille? Les solidarités familiales dans le monde d'aujourd'hui*, Toulouse, Privat, 1978.
- Roussel Louis, *La famille incertaine*, Paris, O. Jacob, 1989.
- Segalen Martine, *Sociologie de de famille*, Paris, A. Colin, 1981.
- Shorter Edward, *Naissance de la famille moderne: XVIIIe—XXe siècles*, Paris, Seuil 1977, (lère édition, 1975).